

proverbs with two comparative structures between which the relations of contrast exist, and the proverbs that contain detailed comments – the explanation to the comparative structures. Among the means of expression of evaluation, the author also analyzes irony, hyperbole and analogous utterances.

Key words: evaluation, proverb, irony, comparison, alogism, hyperbole.

Стаття надійшла до редакції 26. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – д-р філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

В. А. Ляшчынская (Гомель)

УДК 811.161.3'373:[398.9:159.942.5]

**МЕСЦА І РОЛЯ ЭМОЦЫІ СМУТКУ
Ў ФРАЗЕАЛАГІЧНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ**

Сучасная навука аб мове вялікую ўвагу надае пытанням лінгвакультуралогіі, у задачы якой уваходзіць вывучэнне культурных канцэптаў і складанне канцэптуарыяў розных культур. Асаблівую складанасць уяўляе вывучэнне абстрактных, у прыватнасці, эмацыянальных, канцэптаў, што звязана з цяжкасцю іх дыферэнцыяцыі, адсутнасцю поўных і дакладных азначэнняў у лексікаграфічнай літаратуры, інтуіцыяй ва ўжыванні ў мове носьбітаў і інш. У выніку эматыўнасць у лінгвістыцы разглядаецца як самастойная катэгорыя, якая рэалізуецца на розных узроўнях мовы, але менавіта фразеалагічны ўзровень кожнай мовы скіраваны на выражэнне эмоцый, пачуццяў і псіхалагічных станаў і валодае выразнай адметнасцю ў параўнанні з лексічным: фразеалагічнае значэнне „праяўляецца ў другасным узнаўленні моўнай карціны свету, якое ўзбагачаецца вопытам інтэлектуальна-эмацыянальнага засваення носьбітамі мовы адпаведнага „кавалачка” рэчаіснасці” [Алефіренко 2000: 129], і характарызуецца вобразнасцю, бо фразеалагізацыя звязана з працэсам метафарызацыі, пры якім адбываецца сумяшчэнне канцэптасфер розных паняццяў.

Выбар фразеалагічных адзінак (ФА), што рэпрэзентуюць эмоцыю смутку, абумоўлены тым, што яны не былі аб'ектам вывучэння ў беларускім мовазнаўстве. Да таго ж яны прадстаўлены значнай колькасцю (43 ФА), у параўнанні з фразеалагічнай вербалізацыяй іншых эмоцый у беларускай фразеалогіі, а, як вядома, у кожнай мове ФА, у адрозненне ад лексічных адзінак, называюць не ўсе, а толькі асобныя і найбольш актуальныя для чалавека і яго жыццядзейнасці фрагменты свету.

Вывучэнне ФА з агульным значэннем ‘смутак’ дапамагае выявіць шляхі і спосабы канцэптуалізацыі названай эмоцыі, яе месца сярод іншых у эмацыянальнай канцэптасферы, вызначыць, як і якія культурныя

ўстаноўкі адлюстроўваюцца ў выдзеленых ФА, якія рысы культуры, характэрныя для беларусаў, знайшлі ў іх адбітак, наколькі гэтыя ФА з'яўляюцца каштоўным матэрыялам для выяўлення нацыянальнага вобраза свету беларусаў (паводле вызначэння Г. Гачава). Як вядома, канцэптуальная карціна свету чалавека няспынна змяняецца, „перапісваецца”, тады як моўная карціна свету захоўвае мінулае ўяўленне, успрыманне і разуменне свету, яго з'яў, рэчаіснасці дзякуючы сваім адзінкам, а фразеалагічная карціна свету ў найбольш яркай вобразнай форме выражае дух народа, яго менталітэт, замацоўвае культурна-гістарычны вопыт пазнання свету ў выглядзе вобразных устойлівых зваротаў, якія не толькі называюць, але, як правіла, ацэньваюць з'явы і прадметы, дзеянні і стан.

Пры выдзяленні з фразеалагічнага корпуса беларускай літаратурнай мовы [Лепешаў 2008] ФА, што рэпрэзентуюць эмоцыю смутку, выкарыстаны метады суцэльнай выбаркі на аснове наяўнасці ў слоўнікавых дэфініцыях ФА эмасемы (паводле тэрміна В. Шахоўскага) ‘смуток’, дапоўненай эмасемамі ‘сум’, ‘маркота’, ‘жаль’, ‘горыч’, ‘туга’, ‘журба’.

Выдзеленыя ФА па-рознаму называюць, характарызуюць, выяўляюць стан смутку чалавека, а іх аналіз дазваляе адзначыць, што пашыраным спосабам канцэптуалізацыі эмоцыі з'яўляецца метафарычны, які абумоўлены асэнсаваннем унутраных перажыванняў, думак і ацэнак адносна наймення эмоцыі як знешніх сітуацый, звязаных з гэтым перажываннем. У аснову ФА пакладзены канкрэтныя вобразы, заснаваныя на вопыце існавання чалавека. І найбольш пашыранай выступае перцэптыўная і саматычная метафара.

У прыватнасці, эмоцыя адчаю асэнсоўваецца праз тыповыя жэсты чалавека ў адносінах да сваёй галавы (*брацца за галаву* і *хапацца за галаву* ‘разгубіўшыся, не ведаць, што рабіць, прыходзіць у адчай’), да валасоў на галаве (*рваць сабе валасы* ‘адчайвацца, вельмі моцна перажываць, гараваць’) альбо да рук (*ламаць <сабе, свае> рукі* ‘даходзіць да адчаю, узрушэння (ад вялікага гора)’). Дарэчы, этымалагі адзначаюць сувязь жэставых ФА, у прыватнасці, ФА *брацца за галаву* (далучаем і ФА *хапацца за галаву*) і *рваць сабе валасы* паводле іх паходжання, бо ў першай апісваецца жэст, „які, у сваю чаргу, узыходзіць да жэсту „рваць на сабе валасы, выражаючы скруху” [Бірых 2007: 150], а другая паводле паходжання лічыцца калькай з грэчаскай мовы і звязваецца са старажытным рытуалам інтэнсіўна выражаць сваё гора – разрываць на сабе адзенне, рваць валасы, пасыпаць галаву зямлёй і попелам [Бірых 2007: 116]. І ўвогуле валасы служылі „тонкім індыкатарам духоўнага сталення чалавека, дакладным маркёрам яго сацыяльнага становішча, сведчылі пра ступень аддаленасці ад першапачатковага прыроднага стану і акультуранасці іх носбітаў” [МБ 2011: 67].

Праз усведамленне і ўспрыманне найперш жэставай сімволікі ў ФА перадаецца і асэнсаванне смутку. Гэта ФА з празрыстай матывацыяй *чухаць патыліцу* і ФА *пасыпаць галаву попелам*, вытокама апошняй з якіх з'яўляецца Біблія, дзе апісаны рытуальны звычай „пасыпаць сабе попелам ці зямлёй галаву, выражаючы гараванне і смутак у сувязі з няшчасцем ці гібеллю блізкіх” [Бірих 2007: 137]. Да іх далучаюцца ФА *вешаць /апускаць галаву /галовы* і *вешаць /апускаць /спускаць нос /насы* з агульным значэннем ‘даходзіць да моцнага адчаю, адчуваць душэўнае хваляванне, маркоціцца’, дзе апушчаная галава ці апушчаны нос сімвалізуюць комплекс эмоцый – смутак, маркоту і адчай. Тое ж характэрна і ФА *вешаць нос /насы на квінту* ‘даходзіць да моцнага адчаю, маркоціцца, сумаваць’, якая „ўтворана пашырэннем старога двухкампанентнага спалучэння і ўзнікла ў маўленні музыкантаў: *квінта* – самая высокая, пятая пры лічэнні (ад лац. *quinta* ад *quintus* ‘пяты’) струна ў скрыпцы. На фарміраванне значэння аказала ўплыў тое, што высокі тон скрыпкі гучыць жаласна. ...У часе ігры выканаўца падтрымлівае інструмент падбародкам, і нос яго амаль датыкаецца квінты. Музыкант у гэтай позе нагадвае засмучанага чалавека” [Бірих 2007: 477 – 478]. Іншымі словамі, назіраецца асацыяцыя візуальна ўспрынятага знешняга выгляду чалавека ў стане ігры на скрыпцы з эмоцыяй смутку, вынікі эмацыйнага стану бяруцца за аснову ці прычыну яго, што і адрознівае найўнае ўяўленне эмацыйнага стану смутку ад навуковага.

Катэгарызацыя эмоцыі смутку выступае ў бінарных апазіцыях. Так, паводле фіксацыі жэсту галавы і замацаванай у свядомасці народа сімволікай утвораны ФА *трымаць вышэй галаву* і *вышэй галаву /галовы* з супрацьлеглым значэннем і сімволікай: высока ўзнятая галава сімвалізуе радасць, задавальненне ці ўпэўненасць. Выкарыстанне названых ФА звязана з пэўнымі камунікацыйнымі мэтамі, асабліва імператывнай ФА *вышэй галаву*, якая звычайна ўжываецца для ўздзеяння на суб’ект, які гаруе, сумуе і пад., і для падтрымкі адным другога, што асабліва характарызуе беларуса.

Пазнанне чалавекам эмоцыі смутку адлюстроўваецца ў ФА на аснове назіранняў за паводзінамі асобных жывёл, напрыклад, сабакі, і пераносу іх на эмацыянальны стан чалавека. І зноў вызначаем бінарную апазіцыю. З аднаго боку, ФА *апускаць вушы; падцісканне хваста* фіксуюць уяўленні пра эмоцыю і даюць адмоўную ацэнку такому эмацыянальнаму стану чалавека, што перададзена пад уплывам першаснага вобраза сабакі, з якім звязваецца ў беларусаў найбольш часта негатыў. З другога боку, ФА *трымаць /насіць хвост трубой /дудой /абаранкам /пісталетам*, якая выражае супрацьлеглае адчуванне і ўжываецца з адценнем іроніі, гумару ці насмешкі, што зноў-такі звязана і абумоўлена з успрыманнем і асацыяцыяй вобразаў сабакі ці ваўка праз асноўны кампанент ФА *хвост*.

Усведамленне і пазнанне чалавекам эмоцыі смутку адбываецца праз выражэнне адчуванняў унутраных органаў – сэрца як прызнанага органа-цэнтра эмоцыі і пачуццяў і душы як выразніка і прадстаўніка чалавека ўвогуле: *сэрца абрываецца /ападае // сэрца абарвалася /упала /апала; сэрца пераварочваецца /пераварнулася; душа /сэрца крывёй абліваецца /аблілася; душа /сэрца разрываецца /рвецца <на часткі /кускі /кавалкі>*. Тут, як можна бачыць, кампаненты *сэрца* і *душа* выступаюць варыянтнымі, што з’яўляецца адлюстраваннем міфалагемы сэрца, як „быць ёмішчам душы, канцэнтрацыі жыццёвай сілы” [Маслова 1999: 162].

Акрамя ФА з кампанентам *душа* ці *сэрца*, адзначаны ФА з кампанентам *дух*: *занепадаць духам* і *падаць духам*, дзе, з аднаго боку, *дух* як духоўнае параўноўваецца і супастаўляецца з целам як матэрыяльным, з другога боку, *дух* як нематэрыяльная субстанцыя адрозніваецца ад душы як канцэптэуалізаванага органа, які падобны да такога матэрыяльнага органа, як сэрца. Траістасць будовы чалавека паводле хрысціянскай антрапалогіі – *дух – душа – цела*, думаецца, і было асновай такога супастаўлення.

Знайшло адлюстраванне ў ФА і найменне прычыны, найперш асобы, якая выклікае пэўныя пачуцці і эмоцыі, а таксама таго дзеяння аднаго чалавека ў адносінах да другога, якое выклікае гэтыя эмоцыі. Гэта ФА *пераяда вантроб*, дзе асоба названа паводле свайго дзеяння (*пераядаць* → *пераяда*), а аб’ектам яе „ежы” выступаюць унутраныя органы чалавека, што з’яўляецца вобразным выражэннем прычыны эмоцыі і падкрэсліваецца адхіленне ад нормы паводзін, нясе асуджэнне.

Блізкі вобраз выяўляецца ў ФА *пераядаць косці / костачкі*, дзе метафара адсылае да асацыяцыі са зверам, „ежай” якога выступаюць косці чалавека („косцеперад”), а спалучэнне *пераядаць косці / костачкі* рэзка зніжае ацэнку і служыць выражэннем негатыўнай канатацыі.

Прыведзеныя ФА, як і многія іншыя для адлюстравання эмоцыі смутку ў яе разнавіднасцях, выступаюць прыкладамі тэорыі намінацыі, бо метафарызацыя – гэта заўсёды намінацыйная дзейнасць: „Менавіта моўная намінацыя, якая аперыруе не сістэмным значэннем (як семасіялогія), не атамарным (як анамасіялогія), а сэнсавым зместам моўнай сутнасці <...> можа забяспечыць шматмернае адлюстраванне метафарычнага працэсу: канцэптэуальнага, рэфенцыяльнага і семасіялагічнага яго аспектаў, тэзаўрусных параметраў, якія адлюстроўваюць асобныя веды значэння і яго нацыянальна-культурных асацыяцый, а таксама эмацыйна-ацэначных параметраў і стылістычнай інфармацыі” [Теля 1988: 36].

Пэўная частка ФА зафіксавала і захавала тыповае ўяўленне беларусаў пра эмоцыю смутку ў рознай ступені яе праяўлення шляхам выкарыстання параўнання, у якім замацавана тая протасітуацыя, што служыць прычынай ці яе вынікам для ўзнікнення смутку. Гэта ФА *як апошняе /астатняе ў печ усыпаўшы /укінуўшы; (сядзець) як на памінках;*

(хадзіць) як пад зямлёй; як цень з празрыстай матывацыяй: у іх зафіксаваны тыя факты, тыя рэаліі жыцця чалавека, якія сталі сімваламі такіх эмоцый, як смутак, сум, маркота, адчай, распач. Да названых далучаецца ФА як /нібы ў ваду апушчаны, якая ў форме параўнання звязана „са старажытнымі звычаямі „Божага суда” – выпрабаваннем агнём і вадой, калі абвінавачанага кідалі ў раку ці возера: той, хто ўсплываў, прызнаваўся вінаватым, а той, хто тануў, – невінаватым” [Бірих 2007: 106].

І яшчэ дзве кампаратыўныя ФА вызначаюцца задзейнічаннем архетыпу ‘свой-чужы’: як не свой і <як> сам не свой, у якіх адлюстроўваецца разуменне эмоцый распачы, адчаю. Так, калі чалавек у звычайным, добрым настроі, калі ён не адчувае суму, маркоты, адчаю і пад., то ён „свій”, такі, як трэба, а калі ім адольваюць гэтыя эмоцыі і пачуцці, то ён не свой, „чужы”. Выраз *сам не свой* „характарызаваў чалавека альбо хворага, альбо п’янага... Стан хваробы ці ап’янення звычайна звязваўся ў народнай свядомасці з нячыстай сілай. *Не свой* – гэта, уласна адзін з эўфемізмаў чорта, тыпу *не наш, не наша сіла, іншыя, не свой дух*. Выраз *сам не свой*, як выходзіць, азначаў, што чалавек ужо напалову належаў якому-небудзь нячысціку ці рагаціку...” [Бірих 2007: 621]. Такое тлумачэнне дазваляе меркаваць, што стан разгубленасці, распачы, адчаю атаясамліваецца ці параўноўваецца з хваробай і звязаны з сілай уздзеяння нячыстай сілы. А як вынік – імпліцытнасць адмоўнай ацэнкі, негатыў да такога стану чалавека.

Амаль аднолькавай па значэнні да папярэдніх выступае ФА *сам не ў сабе*, якая, несумненна, з’яўляецца адлюстраваннем архетыпа ‘свой-чужы’, хоць унутранай формай, сваім вобразам гэта ФА ўсё ж адрозніваецца: *сам* нагадвае пра ‘свой’, але калі *сам* выступае па-за сябе самога, пададзенага ў вобразе ёмкасці, сасуда, ці *не ў сабе*, то тады *сам* – ‘чужы’, не такі, якім патрэбна быць. І такім чынам нашы продкі перадалі свае негатыўныя адносіны да суму, смутку і падобных эмоцый.

Асобныя ФА перадаюць пазнанне чалавекам акрэсленай групы эмоцый праз адчуванне самога сябе, свайго стану шляхам самааналізу ці назірання за кім-небудзь. Гэта ФА (не ведаць) *куды сябе дзец /падзец*, якая ўтворана на аснове назірання за паводзінамі чалавека ў час такога стану, а таксама ФА (даводзіць, распякаць) *да белага калення і да вар’яцтва*, якія перадаюць ступень інтэнсіўнасці праяўлення эмоцыі адчаю, крайні, высокі парог яе выражэння. Праўда, ужываюцца яны менавіта ў сітуацыі, калі чалавека чымсьці вывелі з раўнавагі і давялі да такога стану. У першай ФА абраны вобраз агню, выніку яго дзеяння: калі жалеза моцна награвяецца, яно набывае белы колер; а ў другой вызначаецца мяжа, за якой стан чалавека ўжо разглядаецца як псіхічнае захворванне (параўн. *вар’яцець* ‘траціць розум, даходзіць да псіхічнага расстройства’ і *вар’яцтва* ‘страта розуму, стан псіхічнага расстройства’ [ТСБМ I: 467]). І тут, як відаць, беларусы выражаюць яўнае асуджэнне эмоцыі ў такой ступені яе выражэння, а абраныя факты для яе

адлюстравання – гэта вынік назіральнасці і метафарычнасці мыслення, вобразнасці і нестандартнасці іх вербалізацыі.

Чатыры ФА, суадносныя па структуры з даданай уступальнай часткай са злучнікам *хоць*, служаць для абазначэння вынікаў, наступстваў адчаю з прычыны пэўнага гора ці бяды (*хоць воўкам / ваўком вый / завый; хоць ты макам садзіся; хоць <ты> плач і хоць рэпку спявай / пей*) і адлюстроўваюць пэўныя протасітуацыі ці факты з жыцця і замацаваныя за імі стэрэатыпы. Так, у ФА *хоць воўкам / ваўком вый / завый* перададзена асацыяцыя цяжкага становішча чалавека паводле падабенства са станам воўка, які выражаецца яго завываннем. У ФА *хоць ты макам садзіся* выяўляецца стэрэатыпнае ўяўленне пра бязвыхаднае становішча паводле асацыяцыі, паколькі мак, які характарызуецца наркатычным дзеяннем і аказвае наркатычнае (адурманьвальнае) уздзеянне на стан і паводзіны чалавека: „У радзе выпадкаў слова-кампанент *мак* выступае ў фразеалагізмах як сімвал сну і адсутнасці росту, развіцця...” [Коваль 2011: 84]. ФА *хоць рэпку спявай / пей* даводзіць аб фактах гісторыі: „У Старажытнай Русі рэпкай называлі спецыяльныя, мудрагелістыя абцугі, верхняя палавіна якіх знешне падобная на рэпку. Гэта быў інструмент для катавання. ... Рэпка змушала чалавека плакаць” [Лепешаў 2004: 398]. Дарэчы, апошняе тлумачэнне гістарычнага факта ляжыць у аснове незразумелага сэнна спалучэння слоў ФА *пець рэпку* ‘галасіць ад распачы, адчаю’.

І, нарэшце, ФА *сусветная туга* ‘крайні песімізм, расчараванне ў жыцці’, на нашу думку, больш позняя па часе свайго ўтварэння, характарызуецца больш нізкай ступенню вобразнасці, на што ўказвае выкарыстанне абстрактнай лексемы *туга* ў якасці яе кампанента, і, як лічаць, мае свайго аўтара, бо спачатку выраз *сусветная туга* – перыфраза нямецкага пісьменніка Жан Поля (Рыхтара) для абазначэння „бясконцых людскіх пакут”, а пазней выраз „пашырыў сваю дастасавальнасць і атрымаў больш шырокі сэнс – ‘адчай, расчараванне’” [Лепешаў 2004: 358].

Дапаўняюць фразеалагічную рэпрэзентацыю эмоцыі смутку 4 ФА-выклічнікі. Гэта ФА *Божжа / Божачка мой і Божжа <мой> літасцівы*, якія выкарыстоўваюцца для выражэння распачы, заклікаючы да імя Бога, і для выказвання здзіўлення, абурэння і нават кантрастнай эмоцыі радасці; *халера на яго / цябе /яе / іх /вас*, якая служаць для выказвання абурэння, злосці, гневу і пад., і ФА *вось тут і кукуй!*, якая служаць воклічам адчаю, распачы, немагчымасці знайсці выйсце з цяжкага становішча.

Такім чынам, ФА, аб’яднаныя агульным значэннем ‘смутак’ на аснове выдзялення лексемы *смутак* як дамінанты сінанімічных лексем *адчай, нудота, сум, распач, туга* і вызначэння смутку як адной з найбольш выразных эмоцый гора ў псіхалогіі [Изард 2011: 213] і прадстаўленыя значнай па колькасці групай, катэгарызуюць і канцэптуалізуюць смутак ў фразеалагічнай карціне свету, што з’яўляецца важкім аргументам на карысць значнасці паняцця смутку для беларусаў.

З усёй колькасці ФА толькі 4 суадносяцца з выклічнікам і з'яўляюцца поліафектыўнымі. Дыферэнцыяцыя эмоцый характэрна ў адзінкавых выпадках і толькі эмоцыям адчаю і смутку (адпаведна 8 і 10 ФА), а ўсе астатнія ФА служаць для абазначэння розных, але дыскрэтных эмоцый і адлюстроўваюць адчуванне ці працяканне эмоцый у іх патэрне, напрыклад: адчай і маркота (*вешаць галаву; апускаць нос*), адчай і распач (*як не свой; <як> сам не свой*) і інш. Гэта з'яўляецца неаспрэчным фактам цяжкасці дыферэнцыяцыі эмоцый у наіўнай карціне свету, якія, застаючыся рэаліямі ўнутранага свету чалавека, не заўсёды маюць строга вызначаныя, адметныя рэакцыі праяўлення, і ў ФА адлюстраваны першасныя псіхалагічныя вобразы адчування эмоцый у іх сукупнасці.

На аснове зместу выдзеленых ФА можна гаварыць аб асноўных сэнсавых палях адносна эмоцыі смутку і пэўнай пры гэтым ацэнцы. Да іх адносяцца: 1) жэставае выражэнне эмацыянальнага стану смутку, адчаю ў найвышэйшай ступені іх праяўлення без ацэнкі яго; 2) назіранні за пэўнымі паводзінамі сабакі, воўка і перанос на чалавека ў стане смутку пры выразнай адмоўнай ацэнцы; 3) эмоцыя смутку перадаецца на аснове адчуванняў унутраных органаў – сэрца, душы як прызнаных цэнтраў эмоцый і пачуццяў і духу як бязважкай лятучай субстанцыі; 4) чалавек і яго дзеянне (пераядаць косці) як прычыны эмоцыі выклікае негатыў і адмоўную характарыстыку; 5) асноўныя прычыны смутку (*апошняя, памінкі*) і вобразы маркотнага чалавека (*як цень, як пад зямлёй, як у вадзі апушчаны*) праз параўнанне з тыповымі протасітуацыямі не выклікае асуджэння і не нясе адмоўнай ацэнкі; 6) стан разгубленасці, распачы, адчаю атаясамліваецца ці параўноўваецца з хваробай і звязаны з сілай уздзеяння нячыстай сілы, што асуджаецца ці ва ўсякім выпадку адмаўляецца і ацэньваецца як адмоўнае.

Наяўнасць ФА ў разнастайнасці іх семантыкі, вобразаў і ўнутранай формы, што рэпрэзентуюць эмоцыю смутку, выразна даводзяць пра яе актуальнасць і значнасць для жыцця беларусаў, пра тое важнае месца і ролю яе ў эмацыянальнай канцэптасферы беларусаў, якія смуткуюць у рознай ступені інтэнсіўнасці, здольны пераадолець смутак, падтрымаць таго, хто паддаўся смутку, выразіць свае адносіны і даць ацэнку.

Літаратура

Алефиренко 2000 – Алефиренко Н. Ф. Проблемы фразеологического значения и смысла (в аспекте межуровневого взаимодействия) : монография / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – Астрахань : Изд-во Астрах. гос. пед. ун-та, 2000. – 220 с.; **Бирих 2007** – Бирих А. К. Русская фразеология : ист.-этимол. слов. / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова ; под ред. В. М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Астрель : АСТ: Хранитель. 2007. – 926 с.; **Изард 2011** – Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2011. – 461 с.; **Коваль 2011** – Коваль В. И. Фразеология народной духовной культуры: состав, семантика, происхождение : монография /

В. И. Коваль. – Минск : РИВШ, 2011. – 196 с.; **Лепешаў 2004** – Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.; **Лепешаў 2008** – Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. А – Л. – 672 с.; Т. 2. М – Я. – 704 с.; **Маслова 1999** – Маслова В. А. Связь мифа и языка / В. А. Маслова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Яз. рус. культуры, 1999. – С. 159 – 163; **МБ 2011** – Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка ; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.; **ТСБМ I** – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 1. А – В / рэд. тома М. П. Лобан. – Мінск : Гал. рэд. Бел. Сав. Энцыклапедыі, 1977. – 608 с.; **Телия 1988** – Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – С. 26 – 52.

Лещинська О. О. Місце й роль емоції суму у фразеологічній картині світу

У статті на матеріалі фразеологічних одиниць білоруської літературної мови із загальним значенням ‘сум’ проаналізовано образи, встановлено внутрішню форму, мотивацію, оцінки й характеристики емоційного стану людини; простежено способи концептуалізації та обґрунтовано категоризацію емоції суму як одного із фрагментів емоційної концептосфери, визначено місце й роль емоції суму у фразеологічній картині світу білорусів.

Ключові слова: фразеологізм, емоція суму, образ, внутрішня форма, конотація, метафоризація.

Лещинская О. А. Место и роль эмоции грусти во фразеологической картине мира

В статье на материале фразеологических единиц белорусского литературного языка с общим значением ‘грусть’ анализируются образы, устанавливаются внутренняя форма, мотивация, оценки и характеристики эмоционального состояния человека; прослеживаются способы концептуализации и обосновывается категоризация эмоции грусти как одного из фрагментов эмоциональной концептосферы, определяется место и роль эмоции грусти во фразеологической картине мира белорусов.

Ключевые слова: фразеологизм, эмоция грусти, образ, внутренняя форма, коннотация, метафоризация.

Leshchinskaya O. O. Place and Role of the Emotion of Sadness in the Phraseological World View of the Belarusians

The article investigates Belarusian phraseological units with the general meaning „sadness” in order to analyze the underlying images, define their

inner form, motives, evaluative components and characteristics of a person's emotional state. The author tracks the ways of conceptualization and grounds the reasons for categorization of the emotion of sadness as one of the fragments of emotional concept sphere, defines the place and the role of the emotion of sadness in the phraseological world view of the Belarusians.

Key words: phraseological unit, emotion of sadness, image, inner form, connotation, metaphorization.

Стаття надійшла до редакції 14. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – д-р філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

К. І. Мізін (Переяслав-Хмельницький)

УДК 81'373.7–115:81'44

**ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТІВ-СОМАТИЗМІВ АНГЛ. *LEG / FOOT*, НІМ. *BEIN / FUß*, УКР. *НОГА* ТА РОС. *НОГА*: ЗІСТАВНО-ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
(на матеріалі усталених порівнянь)**

Метою пропонованої розвідки є встановлення особливостей об'єктивації за допомогою усталених порівнянь (далі – УП) концептів-соматизмів англ. *LEG / FOOT*, нім. *BEIN / FUß*, укр. *НОГА* та рос. *НОГА* крізь призму актуального нині зіставно-лінгвокультурологічного підходу [див., напр.: Мізін 2012]. Ця стаття є продовженням, започаткованої нами низки студій [див., напр.: Мізін 2010], які присвячені вивченню УП віддалено- та близькоспоріднених мов, що репрезентують п'ять кодів культури – антропоморфний, біоморфний, просторовий, часовий і артефактний. Для пошуку ми залуцаємо методикау „модель лінгвокультурологічного зіставлення фразеологічних систем”, яка є способом ідентифікації *tertium comparationis* при зіставленні УП [див. про це: Мізін 2012: 10–11]. Апробація цієї методикау свідчить про наукову новизну нашого дослідження.

Аналіз фактичного матеріалу УП-соматизмів засвідчив, що концепт *НОГА* є не менш актуальним для сприйняття різними етносами світу крізь призму соматичного коду культури, ніж, наприклад, концепт *РУКА*. Як і у випадку з концептом *РУКА*, концепт *НОГА* виявляє в зіставлюваних етносах лінгвокультурну асиметрію на поняттєвому рівні, оскільки семантичний обсяг поняття „нога” покривають в англійській і німецькій мовах дві лексеми: англ. „leg” (нога (вище ступні) – „foot” (нога (ступня)), нім. „Bein” (нога (вище ступні) – „Fuß” (нога (ступня)).

Найактивніше концепти англ. *FOOT*, нім. *BEIN*, *FUß*, укр. і рос. *НОГА* розбудовують концептополе *ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЛЮДИНИ*. Виняток становить британський концепт *LEG*, що, власне, і не дивно з